

ВПЛИВ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

THE INFLUENCE OF PHYSICAL CULTURE LESSONS ON THE FORMATION OF MORAL-VOLITIONAL QUALITIES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

У статті зосереджено увагу на формуванні морально-вольових якостей учнів основної школи у процесі активної рухової діяльності на уроках фізичної культури. Охарактеризовано Стратегію розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року, зацентровано на важливості регулярних занять фізичною культурою, їх впливі на уникнення проявів асоціальної поведінки. Проаналізовано сучасні аспекти викладання уроків фізичної культури у дослідженнях науковців, виокремлено забезпечення оздоровчої, освітньої, виховної, розвивальної та інструктивної спрямованості, що здійснюється шляхом комплексного підходу до вирішення завдань уроку. Метою статті визначено з'ясування впливу уроків фізичної культури на формування морально-вольових якостей учнів основної школи (5–6 класи). Вказано вимоги до обов'язкових результатів учнів, зазначених у Державному стандарті базової середньої освіти освітньої галузі фізичної культури, розкрито спрямованість навчання фізичної культури в основній школі на досягнення загальної мети базової середньої освіти. Описано особливості організації і проведення уроків фізкультури в адаптаційний період (5 клас). Запропоновано аспекти вивчення впливу уроків фізичної культури на становлення морально-вольових якостей учнів основної школи – психолого-педагогічний, командної взаємодії у фізичній культурі, дотримання етичних норм у змагально-ігровій діяльності. Зацентровано на доборі вчителями різних видів фізичних вправ., що дають можливість коригувати поведінку школярів, сприяти розвитку моральних якостей, формувати спортивну чесність. Вказано на використанні ігрових методів спортивно-інтелектуального змісту, що базуються на міжпредметних зв'язках, рекомендовано проведення командних видів ігор та національно-патріотичних естафет, спрямованих не лише на фізичний розвиток, а й виховання любові до Батьківщини, історії, культури та традицій українського народу. Зосереджено на важливості професійної готовності вчителя фізичної культури до організації освітнього процесу, в основі якого – формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості школяра.
Ключові слова: урок фізичної культури, морально-вольові якості, учні основної школи, адаптаційний період.

The article focuses on the formation of moral and volitional qualities of primary school students in the process of active motor activity in physical education lessons. The Strategy for the Development of Physical Education and Sports for the Period Until 2028 is characterized, the importance of regular physical education classes and their impact on avoiding manifestations of anti-social behavior is emphasized. Modern aspects of teaching physical education lessons in the research of scientists are analyzed, the provision of a health-improving, educational, didactic, developmental and instructive orientation is highlighted, which is carried out through an integrated approach to solving the tasks of the lesson. The purpose of the article is to clarify the influence of physical education lessons on the formation of moral and volitional qualities of secondary school students (grades 5–6). It is noted that the State Standard of Basic Secondary Education in the educational branch of physical education specifies the requirements for mandatory student results, and the orientation of teaching physical education in secondary school to achieving the general goal of basic secondary education is revealed. The features of organizing and conducting physical education lessons in the adaptation period (grade 5) are indicated. Aspects of studying the ways of influencing physical education lessons on the formation of moral and volitional qualities of secondary school students are offered – psychological and pedagogical, team interaction in physical education, compliance with ethical norms in competitive and gaming activities. Emphasis is placed on the selection by teachers of various types of physical exercises that make it possible to correct the behavior of schoolchildren, promote the development of moral qualities, and form sports honesty. The use of game methods of sports and intellectual content based on interdisciplinary connections is indicated, and the holding of team types of games and national-patriotic relay races aimed not only at physical development, but also at cultivating love for the Motherland, history, culture and traditions of the Ukrainian people is recommended. The focus is placed on the importance of the professional readiness of the physical education teacher to the organization of the educational process, the basis of which is the formation of a harmonious, comprehensively developed personality of the student.

Key words: physical education lesson, moral and volitional qualities, secondary school students, adaptation period.

УДК 796.011.3+37.015.31:373
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/82.2.9>

Хома Т.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики
фізичної культури
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Кевпанич В.В.,
ст. викладач кафедри теорії
та методики фізичної культури
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є формування ключових і предметних компетентностей, спрямованих на успішну соціалізацію особистості, становлення її громадянської позиції. Це змінює підходи до організації освітнього процесу, взаємодії учителя й учнів, застосування педагогічних технологій, у тому числі й на уроках фізичної

культури. У Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року акцентовано на важливості регулярних занять фізичною культурою, що допомагають знизити рівень серцево-судинних захворювань, зменшують негативний вплив на організм людини шкідливих звичок, підвищують стресостійкість, впливають на уникнення проявів асоціальної поведінки...[6].

Сучасний урок фізичної культури повинен базуватися на усвідомленні здобувачами освіти важливості спорту, виробленні умінь систематично займатися фізичними вправами, співпрацювати один з одним, уникаючи конфліктних ситуацій, а також на вихованні активної життєвої позиції, моральних і вольових якостей, дотриманні етичних норм у спорті. Тому питання впливу уроків фізичної культури на формування морально-вольових якостей школярів є на часі й потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Означена проблема у фокусі наукових досліджень низки авторів. Відтак, Н. Москаленко, Т. Сидорчук, О. Кошелева, О. Демідова характеризують сучасні аспекти викладання уроків фізичної культури. У педагогічній діяльності вчителя реалізація вимог до уроку фізичної культури сприяє досягненню освітніх завдань. З-поміж вказаних авторами виокремлюємо забезпечення оздоровчої, освітньої, виховної, розвивальної та інструктивної спрямованості, що здійснюється шляхом комплексного підходу до вирішення завдань уроку. За дослідженнями науковців, означена вимога передбачає збільшення рухової активності; формування навичок застосування життєво необхідних рухових дій та їх використання; збереження й зміцнення здоров'я; розуміння загальних понять про фізичну культуру, її роль у житті людини; забезпечення самостійних занять фізичними вправами, організацію активного відпочинку; реалізацію комунікативної функції фізичного виховання; виховання морально-вольових якостей та позитивного ставлення до навколишньої дійсності тощо [5].

З метою виховання морально-вольових якостей учнів основної школи засобами фізичної культури, Я. Шматко, В. Луценко, Д. Пігуль пропонують педагогам дотримуватись рекомендацій, з-поміж яких: поглиблювати у школярів почуття впевненості у собі, цілеспрямованості, самостійності, рішучості; розвивати мотивацію до занять фізичною культурою та спортом, що впливають на становлення морально-вольових якостей; прагнути досягати поставлених цілей у фізкультурно-спортивній діяльності за допомогою витримки, наполегливості. Важливим у цьому процесі, за твердженням дослідників, є використання учителями фізкультури методів і прийомів навчання; налагодження взаємодії батьків та закладу освіти; залучення школярів до спортивних ігор, різновидів єдиноборств [7].

Вплив спортивно-ігрових видів діяльності на формування морально-вольових якостей учнів у закладах загальної середньої освіти розкрито у дисертаційному дослідженні Д. Бінецького. Науковець зазначає, що у процесі занять спортивними іграми (баскетбол, волейбол, футбол та іншими) у підлітків активізується інтерес до командної

взаємодії, вибору тактики гри, вирішення непередбачуваних ситуацій, налагоджується міжособистісна комунікація, виявляються когнітивні здібності та фізичні якості. Дотримуємось позиції автора щодо позитивного впливу змагального характеру спортивно-ігрової діяльності на виховання у школярів прагнення до самоствердження, рішучості, впевненості у собі, розвитку критичного мислення, здатності до самооцінки та самоконтролю [1].

Формування морально-вольових якостей здобувачів освіти, зокрема виховання рішучості на уроках фізкультури, за дослідженнями В. Масол, потребує впровадження дієвих: змісту, форм, методів, педагогічних умов. У змісті автор вбачає оновлення уроків фізкультури, застосування спортивно-оздоровчих видів діяльності (гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі, волейбол, футбол, баскетбол); з-поміж форм виокремлює індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи, групові, колективні, а також фізкультурно-масові заходи, змагання з елементами прояву рішучих дій; до методів рекомендує включити інтерактивні лекції, інтелектуальні змагання, самоаналіз, створення ситуації успіху, метод творчих завдань, переконання, схвалення, створення проблемних ситуацій, заохочення, змагання та інші; до педагогічних умов відносить підготовку вчителів фізичної культури та викладачів з фізичного виховання до застосування методики виховання рішучості учнівської та студентської молоді тощо [3].

Таким чином, з'являється необхідність у подальшому обґрунтуванні впливу уроків фізичної культури на формування морально-вольових якостей здобувачів освіти, зокрема учнів основної школи, доборі ефективних методів і прийомів навчання, спрямованих на активізацію школярів до систематичних занять спортом.

Мета статті полягає у з'ясуванні впливу уроків фізичної культури на формування морально-вольових якостей учнів основної школи (5–6 класи).

Виклад основного матеріалу. Сучасні підходи до організації і проведення уроків фізичної культури розглядаються нами у процесі професійної діяльності, проходженні педагогічної практики здобувачами вищої освіти, у ЗЗСО зокрема. Вивчення означеного питання базується на спостереженні за роботою учителів фізичної культури на уроці, активністю учнів 5–6 класів, роботою методоб'єднань, проведенні круглих столів, науково-практичних семінарів.

Зазначимо, що у Державному стандарті базової середньої освіти освітньої галузі фізичної культури вказано вимоги до обов'язкових результатів навчання, які передбачають, що учень: «формує власну психічну та соціально-психологічну сфери особистості засобами фізичного виховання; систематично займається фізичною культурою, володіє технікою фізичних вправ; усвідомлює значення

фізичної/рухової активності для підтримання стану здоров'я та задоволення у процесі фізичного виховання» [2].

Навчання фізичної культури в основній школі спрямоване на досягнення загальної мети базової середньої освіти: розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їхньої соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу. Навчання фізичної культури спрямоване на формування готовності виконувати громадянський та конституційний обов'язок щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави [4].

Зауважимо, що 5-клас – це адаптаційний період, який характеризується зміною режиму дня школярів, збільшенням інтелектуального й психологічного навантаження, вимогами учителів-предметників, темпами роботи на уроці. Важливо, щоб цей етап вирізнявся позитивним емоційним фоном, здатністю школярів справлятися з викликами, успішно засвоювати програмовий матеріал. Уроки фізкультури повинні базуватися не тільки на вивченні техніки виконання фізичних вправ, а й забезпечувати всебічний та гармонійний розвиток особистості, формувати у здобувачів освіти морально-вольові якості, духовні цінності, взаємоповагу і взаємодопомогу; спонукати до вияву творчості, забезпечувати психологічний комфорт, сприяти конструктивній взаємодії учасників освітнього процесу.

Визначення шляхів впливу уроків фізичної культури на становлення морально-вольових якостей учнів основної школи пропонуємо розглядати за такими аспектами – психолого-педагогічним, командної взаємодії у фізичній культурі, дотримання етичних норм у змагально-ігровій діяльності.

1. Психолого-педагогічний аспект. У процесі проведення уроків фізичної культури слід акцентувати увагу на дотриманні педагогічних завдань, стимулювати організовану активність учнів. Виконання фізичних вправ дає можливість коригувати поведінку школярів, сприяти розвитку моральних якостей, таких як дисциплінованість, відповідальність, взаємодопомога, взаємоповага. До прикладу, під час вивчення модулю «Легка атлетика» (5 клас) в основній частині уроку вчитель добирає низку спеціальних вправ: стрибкові (стрибки із скакалкою на одній нозі, на двох, із просуванням вперед, назад; стрибки у висоту стрибки уздовж гімнастичної лави); вправи бігуна (біг з високим

підніманням стегна, із закиданням гомілки, біг стрибками тощо). Звертає увагу на точність виконання вправ, правильність дихання під час стрибків, допомагає уникнути помилок, вказує на дотримання темпу. Доречно застосувати метод взаємоконтролю, при якому учні спостерігають за технікою стрибків, бігу, підтримують один одного, повторно пояснюють виконання завдань, комунікуючи між собою.

2. Командна взаємодія у фізичній культурі. Фізичні вправи та спортивні змагання сприяють формуванню командної взаємодії, де учні вчаться спілкуватися, співпрацювати і знаходити компроміси. У межах спортивних команд створюються умови для розвитку моральних норм, зокрема через такі процеси: ідентифікація з командою (підвищує рівень колективної відповідальності); уникнення конфліктних ситуацій, усвідомлення значення чесної конкуренції; роль авторитету учителя, який дотримується моральних принципів у педагогічній діяльності; методика формування моральних якостей через фізичну активність. За нашим спостереженням, результативним у роботі з учнями 5–6 класів є використання вчителями ігрових методів (спортивно-інтелектуальні квести, що базуються на міжпредметних зв'язках, танцювально-рухові батли на увагу, командні ігри – футбол, волейбол, баскетбол; змагання та конкурси, проведення національно-патріотичних ігор, спрямованих не лише на фізичний розвиток, а й виховання любові до Батьківщини, історії, культури та традицій українського народу тощо). Командна взаємодія у фізичній культурі удосконалює навички співпраці, заохочує до чесної гри як на рівні команди, так і в індивідуальних видах спорту, розвиває витримку, самоконтроль, уміння планувати і оцінювати свою діяльність, тим самим формуючи відповідальність, національну самосвідомість.

3. Дотримання етичних норм у змагально-ігровій діяльності. Одним із важливих принципів фізичної культури є спортивна чесність. Виховання в учнів чесної гри є ключовим у формуванні етичної поведінки. Наприклад, під час залучення учнів до естафет, вчителю необхідно акцентувати увагу не лише на демонстрації їх фізичних навичок, важливо навчити дітей долати невдачі з гідністю, контролювати власні емоції, обирати морально правильні рішення під час виникнення суперечок. Доречно проводити після завершення змагань рефлексії, де учні можуть обговорювати, як їм вдалося показати високий результат або, навпаки, не впасти у відчай після поразки, залучитись підтримкою команди, дотримуватися норм етики у спілкуванні.

Висновки. Таким чином, уроки фізичної культури є важливим інструментом для всебічного розвитку особистості школяра. Вони базуються не тільки на удосконаленні рухових умінь і навичок,

але й на формуванні морально-вольових якостей здобувачів освіти, створенні умов для їх самореалізації та самовдосконалення, усвідомленні відповідальності за власну діяльність, дотриманні спортивної честі, норм етики. У цьому процесі особлива роль належить вчителю фізичної культури, який координує навчальну діяльність, сприяє формуванню гармонійної, всебічно розвиненої особистості школяра.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бінецький Д.О. Виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності: дис... канд.пед.наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2020. 244 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyakipitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
3. Масол В., Линник А. Виховання рішучості в учнівської та студентської молоді у процесі спортивно-оздоровчої діяльності. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15, 7(167), 2023. С. 115-118.
4. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/fizkult-5-9-kl-bazhenkov-ta-in-22-08-2024.pdf>
5. Москаленко, Н., Сидорчук, Т., Кошелева, О., Демідова, О. Сучасні аспекти викладання уроку фізичної культури. *Sport Science Spectrum*, 1, 2024. С. 90-96.
6. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/show/1089-2020-%D0%BF#Text>
7. Шматко, Я., Луценко, В., Пігуль, Д. Виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15, 3К(176), 2024. С. 520-523.